

Kanizsai Antológia 22.

Irodalmi, művészeti és helytörténeti kiadvány

- Különlenyomat -

Nagykanizsa

2021

Kocsis Katalin - Szabó Péter Gábor¹

Bolyai János utódai Nagykanizsán

Bolyai János (1802–1860) a matematika történetének egyik legjelentősebb alakja. Az általa felfedezett és kidolgozott abszolút és hiperbolikus geometriák az ún. párhuzamos egyenesek problémájára adtak választ, amelynek eredete az ókori görögökig nyúlik vissza. A nemeuklideszi geometriák terén végzett kutatások átformálták a térre vonatkozó ismereteinket, nagy hatással voltak az axiomatikus gondolkodásra, matematikai alapot adtak az általános relativitáselmélethez. Kevesen tudják, hogy már Bolyai János is szoros kapcsolatot tételezett fel a gravitáció és a fizikai tér szerkezete között, sőt megfogalmazott egy új égi mechanika számára vonatkozó nemnewtoni gravitációs törvényt is. Ezek a gondolatok több mint fél évszázaddal megelőzték Albert Einstein (1879–1955) eredményeit, igaz, mind kéziratban maradtak.

Bolyai János édesapja, a szintén kiváló matematikus Bolyai Farkas (1775–1856) a marosvásárhelyi kollégiumnak volt professzora, igazi polihisztor volt. Nagy gondot fordított János fia neveltetésére, és bár próbálta őt lebeszélni arról, hogy a párhuzamosok problémájával foglalkozzon, mondván erre a boldogtalan kincskeresésre az ő ifjúsága már ráment, János nem hallgatott az atyai intelemre és megoldotta a kétezer éves problémát. 1823. november 3-án büszkén írta apjának a híres temesvári levelében, hogy *semmitől egy ujj más világot teremtettem*. Tanulmányát apjának az 1832–33-ban kiadott, röviden csak *Tentamenként* emlegetett latin nyelvű munkája I. kötetének függelékében – az *Appendixben* – publikálta. Ez a *Scientia Spatii* (A tér tudománya) című írása persze már korábban készen volt, sőt 1831-ben különlenyomatban is megjelent.

1. A szerzőpáros: Kocsis Katalin nagykanizsai ny. könyvtáros, zenekutató (kataliszt@gmail.com); Szabó Péter Gábor a Szegedi Tudományegyetem Informatikai Intézetének adjunktusa (pszabo@inf.u-szeged.hu)

Bolyai János életében nyilvános elismerést a művéért – apján kívül – senkitől nem kapott. 57 évesen, betegen, elhagyatva halt meg Marosvásárhelyen, utolsó útjára csak két-három polgári személy kísérte el. Később azonban felismerték dolgozatának korszakalkotó jelentőségét, és ma minden idők egyik legzseniálisabb matematikusaként emlékeznek rá. Szentágotthai János (1912–1994) a kiváló anatómus professzor egyszer azt mondta, hogy *a magyar nép géniusza a tudomány területén legmagasabb fokon Bolyai Jánosban öltött testet.*

Meglepő, hogy több olyan Bolyai-utóddal is találkozhatunk, akik egykor Nagykanizsán éltek. Természetesen merül fel a kérdés, hogy hogyan is kerültek ők ide a távoli Marosvásárhelyről. Ennek jártunk most utána, felkutatva korabeli anyakönyveket, gyászjelentéseket, régi fényképeket, újságcikkeket. Írásunk az első olyan dolgozat, amely ezt a témát részletesen tárgyalja, és bizonyára, mind a nagykanizsaiak, mind a Bolyai-irodalomban jártasak számára is több új adattal szolgál.

Bolyai János családi élete

Bolyai Farkas egyik levelében a párhuzamos egyenesek, a *paralellák* problémájával való foglalkozáson kívül még két dologtól óvta a bécsi Hadmérnöki Akadémián tanuló fiát: a *duellomoktól* (a párbajoktól) és a *fejérvépektől* (a nőktől). János nagy párbajhős hírében állt és a családi emlékezetben ez később is megmaradt. Még azt is mondták róla, hogy párbajai közül több halálos kimenetelű volt. Kéziratainak lapjain Bolyai János azonban így vallott erről: *... több ízben volt kedvetlen összejövéssem, s kardra hívattattam, mi mellett azonban szerencsésen elkerültem minden tetemes sértést. Én magam csakugyan (egy esetet, az még Akademiában, corps-kadet kóromban, kivéve, mikor is az elsőt magam hívtam spádéra, s darabigi viaskodásunk után a társaink közbevetvén magukat, megbékéltettek) senkit ki nem hívtam.*

Bolyai János szakmai és magánélete nem alakult szerencsésen. Zseniális munkáját a tudóskörök nyilvánosan nem értékelték. A híres német matematikus, apja ifjúkori barátja, Carl Friedrich Gauss (1777–1855) ugyan egy kollégájának megírta levélben, hogy az ifjú Bolyait *elsőrangú*

lángésznek tartja, a nyilvánosság felé azonban a világhírű eredményét elhallgatta. Itthon a Magyar Tudós Társaság matematikusai valószínűleg nem is olvasták a művet, pedig Farkas, mint tag elküldte nekik is a Tentamen kötetit. Ha esetleg valaki bele is nézett, nem valószínű, hogy az Appendix jelentőségét felfogta.

János családi élete sem volt problémamentes. Megnősült, voltak a nevét viselő gyermekei is, házassága azonban válással végződött. Sok még a hiányzó adat ezen a téren, azt sem tudjuk egészen biztosan, hogy hány gyermeke volt. Előfordult, hogy egy gyermeket előbb nem ismert el a sajátjának, majd évekkel később azt mégis a nevére vette. Párjával, kibédi Orbán Rozáliával csak az 1849 és 1852 közötti időszakban voltak törvényes házások, pedig jóval korábban, már 1834 óta ismerték egymást és együtt éltek. Törvényesíteni a kapcsolatukat azonban nem volt mód a tiszti házasság feltételeként előírt kaució miatt. Jánosnak ehhez nem volt elég pénze, apja meg egyelőre nem merte könnyelműen a szükségleteket fedezni, hiszen miután második felesége is meghalt, gondolnia kellett másik gyermeke Bolyai Gergely (1826–1890) jövőjére és saját öregkorára is. Így sokáig csak afféle élettársi kapcsolat volt János és Róza között, a világ előtt a nő, mint János gazdasszonya szerepelt.

Az eddigi kutatások azt derítették ki, hogy Orbán Rozáliának 1837 és 1857 között legalább négy gyermeke született: Bolyai Dénes (1837–1913), Bolyai Amália (1840–1893), Orbán Klára-Eliza és Bolyai Gyula (1855–1901). Minden gyermek sorsáról itt most külön nem szólunk, hiszen egyrészt dolgozatunk a Nagykanizsán élt Bolyai-utódokra koncentrál, másrészt az irodalomjegyzékben felsorolt munkákban az érdeklődő olvasó ennek utánanézhet. Orbán Klára-Eliza csak újabban került a Bolyai-kutatás figyelmébe, és van hol az Orbán Klára, van ahol a Bolyai Eliza neveket olvashatjuk. Érdekes, hogy olyan írást is sikerült találnunk, amely egy 1850-es bejelentő lapot említ, amelyen Bolyai János jelenti be házánépét, és ahol Klára és Eliza, mint Bolyai János mostohalányai, két külön személyként vannak megjelölve.

János és Rozália kapcsolata nem volt felhőtlen. Bolyai János volt, hogy nagyon szépen írt a párjáról (egy 1837-ben kelt végrendeletében), róla,

aki éveken keresztül házi dolgait *teljes igyekezettel és hívséggel vivén*, hozzá mindig jó hajlandóságot mutatott, és betegsége alatt is végig mellette volt. Máskor meg kárhoztatta az asszony kibírhatatlan szokásait, *legimpertinensebb és a szenvedhetetlenségig menő mérges, nyelves, szembeszálló és még a mások jelenlétét is számba nem vevő, mocskolódo magaviseletét*. Persze nyilván Jánosnak is lehettek hibái. Házasságuk 1852-ben válással végződött, János elköltözött. A váláskor írt szerződésben azt írták, hogy *mind-két fél egymás iránt oly idegen leend, mintha egymással soha semmi viszonyban sem lettek és egymást soha nem ismerték volna*. Már csak ezért is érdekes Rozáliának a Bolyai vezetéknévvel viselő 1855-ben született Bolyai Gyula nevű fia. Vannak még kérdőjelek János és Rozália kapcsolata körül, ami azonban biztosra vehető, hogy Bolyai János leszármazási vonala, az fia, Bolyai Dénes révén folytatódott tovább és a mai napig is tart.

Bolyai Dénes

Bolyai Dénes 1837. október 8-án született Marosvásárhelyen (a régebbi irodalom Domáldot jelölte meg születési helyeként). Nehéz gyermekkor és ifjúság jutott osztályrészéül. Szülei eltérő egyéniségeiből eredő konfliktusai gyermekeik nevelésében is megnyilvánultak különösen attól kezdve, hogy útjaik elváltak egymástól s a gyermekek édesanyjuknál maradtak. Családjától való elköltözése után apja továbbra is igyekezett törődni fiával, amennyire csak tudott, de a négy elemi osztály elvégzése után komoly problémák adódtak: a szebeni katonai nevelőintézet tandíját János nem bírta fizetni, a marosvásárhelyi kollégiumban pedig, ahol nagyapja tanár volt és az apja is tanult, Dénes nem állta meg a helyét. Ebben nagy valószínűséggel a műveltséget, tanulást nem sokra becsülő anyja hatását láthatjuk, aki ráadásul fiát nagyon az apja ellen is nevelte. Ekkor János Segesvárra adta Dénest egy rokonhoz kereskedőinasnak, de a fiú a rokoni jóindulat mellett sem becsülte meg magát. Végül 1857 körül katonának állt. Dávid Lajos (1881–1962) Bolyai-kutató szerint az őrmesterségig vitte, de egyebekben ez a korszaka fehér folt.

Annyit lehet tudni, hogy 11 évig, 2 hónapig és 9 napig bizonyosan katonára volt, ugyanis amikor évtizedek múlva nyugdíjba ment, a ledolgozott éveikhez még ennyi időt számítottak hozzá katonai szolgálat címén.² A katonaságot a *Budapesti Hírlap* nekrológia is említette 1913. szeptember 27-i számában, eszerint harci cselekményekben is részt vehetett: ... beállott katonának és vitézül végigharcolta az 1859-iki olasz és 1866-iki porosz hadjáratot. Közben 1860-ban, 23 évesen elveszítette apját és attól kezdve már tényleg csak magára volt utalva.

Leszerelése körül, 1869-ben családot alapított és Déva város királyi törvényszékének irodájában mint egyszerű írnok kezdett dolgozni. Attól kezdve teljes aktív életében a magyar királyi törvényszék alkalmazottja maradt, szép lassan emelkedve a ranglétrán. Hogy hogyan került erre a területre, ki irányította oda, nem tudható. Egy idős korában írt levelében így fogalmazott: ... *atyám n(éhai). Bolyai János után nem maradt valamely oly vagyon, amelyből bár csak csekély részben is segítve lettem volna s így természetesen a sok-sok emberéhez hasonló sorsban részesültem s ezen sorsomon tehetség hiányában nem is változtathattam. – Elhagyottan maradtam kellő fejlesztés nélkül még az út sem volt számomra kijelölve, amelyen haladni kellett volna, a mi miatt ifjú koromban aggódom néztem jövőmet, de amennyire kis tehetséggel lehetett, helyzetemmel számot vetve, ösztönösen (?) egy kis célt tűztem magamnak ki és az ahhoz vezető úton haladna, bár két nőm, 3 fiam és 1 lányom elhalálozván, a sors sok szomorúságot mért reám s a felmerült sok kiadások miatt mint egészen vagyontalan nélkülözéseket is szenvedtem, kitartással egy kisebbszerű állást magamnak biztosítván, célomat elértem.*³

Így a gyermek- és ifjúkori tévelygések után Bolyai Dénes egy nagyon törekvő, kifejezetten szorgalmas emberré vált. Számot vetett azzal, hogy apjától, nagyapjától tehetséget nem örökölt, de ezután egész életében igyekezett megtenni mindent, hogy maga és családja boldoguljon.

2. A Magyar Korona országainak állami zárszámadása az 1904. évre, Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1905.

3. Bolyai Dénes levele Szily Kálmánnak, Gyulafehérvár, 1898. szeptember 23. (A budapesti MTAK Kézirattára, RAL 527/1898).

Bizonyosan volt érzéke az adminisztratív teendők iránt: érdekes, hogy gyermekkorából éppen egy iskolai szépírási gyakorlata maradt fenn (később apja ugyanis üres részeit gondolatainak leírására használta, mint oly sok más rendeltetésű papírost); ez a kis dokumentum is mutatja, hogy gyerekként szép és gondos kézírása volt, s ez abban az időben bizonyosan sokat nyomott a latban egy ilyen munkaterületen. Munkáját megfelelően, precízen végezhetette, mert 1879-ben magasabb beosztásban, irodatisztként Karánsebesre helyezték, szintén a helyi törvényszéki irodába.

Ebben az időben született első feleségétől, szántai Szabó Katalintól Farkas nevű fia és Mária nevű leánya. Közülük számunkra, nagykanizsai szempontból Mária lesz a legfontosabb. Miután első felesége meghalt, Dénes újra megnősült. Második feleségétől, Herberger Matildtól Malvin nevű lánya és csecsemő korában elhunyt Antal fia született. E családi események az 1870-es évtized közepén, második felében történhettek. Az időpontokat sajnos nem ismerjük pontosan.

1881 őszén történt Dénes életében a nagy változás azzal, hogy Nagykanizsára helyezték. Ekkor lépte a legnagyobbat a ranglétrán: irodatisztból irodavezető lett. Ez a poszt nem magának a kanizsai királyi törvényszéknek a vezető pozícióját jelentette (azt a törvényszéki elnök töltötte be), hiszen Dénes nem volt jogvégzett ember – sőt, nagyon is hiányos iskoláztatású –, hanem a törvényszék helyi irodájának adminisztratív vezetését. De így is imponáló, amit hányatott gyermek- és ifjúkora óta a saját erejéből elért. Évtizedek múlva, nyugdíjazásakor meg fogják állapítani róla, hogy *hosszas állami szolgálata alatt teljes elismerést érdemlő szorgalmat és sikeres tevékenységet fejtett ki.*⁴

4. A Magyar Korona országainak állami zárszámadása az 1904. évre. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1905.

Bolyai Dénes Nagykanizsán

Ezzel Dénes 1881-ben – kis családjával – a lehető legmesszebbre elkerült élete addigi helyszínétől s több, mint 12 évig Nagykanizsán élt és dolgozott. Ebben az országrészben ő teljesen gyökértelen volt. Vajon mi hozhatta mégis ide? A törvényszék szervezete az igazságügyi minisztériumhoz tartozott, ott döntöttek el a személyi kérdéseket, előléptetéseket, áthelyezéseket.

Az egyik lehetőség, hogy egyszerű hivatali érdekből vezényelték Erdélyből a Dunántúlra, s neki engedelmeskednie kellett, ha a törvényszék alkalmazásában kívánt maradni. Ám annak fényében, hogy Kanizsára költözésével lépte a legnagyobbat a ranglétrán, feltételezhetjük, hogy maga kérelmezett jobb fizetéssel járó magasabb posztot, aminek fejében még az elszakadást is vállalta.

Milyen is volt akkoriban Nagykanizsa, azaz hivatalos nevén még Nagykanizsa? A kereskedelmi utak kereszteződésében fekvő város a régmúltban vára révén töltött be fontos stratégiai szerepet a Dunántúlon. Újkori fejlődésében már a mezőgazdaság mellé kifejlődött kereskedelem, a kézműipar, később gyáripár játszott fontos szerepet. Üzleti és városi élete 1860 után nagy lehetőséget kapott a Kanizsát Béccsel, Budával és Fiumével összekötő vasútvonalak megépülése, majd további bővülése révén.

Éppen 1881-ben, Bolyai Dénes Nagykanizsára költözésének évében tartottak népszámlálást, amely dinamikus fejlődésről tanúskodott. Míg a század közepén körülbelül tízezren éltek a városban, addig ez a szám az eltelt három évtized alatt megduplázódott. Élénkült a gazdasági élet, kezdtek létesülni a kisebb-nagyobb gyárak és megalakulni a pénzintézetek. Kulturális téren döntő szerepet játszott a már 1765-ben felállított piarista gimnázium, amely nagy hatással volt

Kanizsa várossá alakulásában, ugyanis a nagy területről a városba érkezett diákság és a kiváló piarista tanárok egymást követő sora valóságos szellemi központtá tette Kanizsát.

Ez a mindig is híres kanizsai vásárok forgalmát tovább pezsdítette, ami előmozdította az iparosodást is. A 19. század közepétől a gazdagodó polgárság kulturális és társaséleti egyesületeket alapított, élénkült a színházi és zenei élet. Dénes idejében, 1878 és 1896 között Babóchay György töltötte be a polgármesteri tisztséget, biztosítva a város politikai stabilitását (már nagyapja és apja is városbíró volt). Az ő idejében mentek végbe a városban a legnagyobb fejlesztési programok.

Nagykanizsa város vezetésének jogi keretei a kiegészítést követően alakultak ki: 1871-ben megkapta a rendezett tanácsú város státuszát s megtörtént a városi közigazgatás és az igazságszolgáltatás teljes elkülönítése, melynek következtében 1872-ben önálló törvénykezési kerület lett. Ekkor hozták létre a királyi törvényszék és ügyészség nagykanizsai szervezetét (az első törvényszéki elnök Wlassics Ede volt). Bolyai Dénes 1881 őszén a törvényszék irodájának vezetője lett és az maradt 1894 februárjáig.

A Magyar Királyi Törvényszék 1872 áprilisában felállított nagykanizsai irodáit először a Fő tér délnyugati részén, a Király utca felől álló Sóház emeletén rendezték be (ma az ún. Gelka-ház van a helyén). 1887 tavaszán a szervezetet – az ügyészséggel együtt – átköltöztették a közeli Zöldfa szálló épületébe.⁴ A Zöldfa a 18. század közepén a lerombolt kanizsai vár köveiből kvártélyháznak, uradalmi vendégfogadónak épült.⁵

Az 1830-as években jelentős költségráfordítással bővítették. Valószínűleg akkor kapott emeletet, ahol felépült híres nagyterme is; s ekkor metszetek le ferdén a piactérre néző homlokzati oldalát, mellyel elnyerte máig meglévő formáját. Nagyhirű, mozgalmas életű szállodává vált, bálók, színelőadások és hangversenyek színhelyévé. 1871-ben bezárt, s laktanyaként hasznosították. Átalakítások után ez az épület lett a törvényház.

5. Kunics Zsuzsa: Gabona piac – Főter – Erzsébet királyné tér. A nagykanizsai Erzsébet tér kiépülése, története a dualizmus időszakában. In: Zalai Múzeum 18, Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 2009, 267–294.

Így Bolyai Dénes mintegy öt évig a Zöldfa-épületbe (a képen⁶) járt naponta dolgozni. Ha tudta volna, hogy száz év múlva itt olyan elemi – azaz általános – iskola lesz, amit éppen az ő apjáról fognak elnevezni...

Kanizsa történelmi épületébe 1952-ben költöztettek

általános iskolát, mely Bolyai János nevét vette fel 1991-ben.

Dénes Nagykanizsára helyezését *A Hon* című budapesti napilap 1881. szeptember 30-i számában találjuk meg: A hivatalos lapból. Kinevezések: *Az igazság-ügyminiszter [...] Bólyay [sic] Dénes karánsebesi kir. törvényszéki irodatisztet a nagykanizsai, és Szabó Lajos nyitrai kir. törvényszéki irodatisztet a most nevezett kir. törvényszékhez irodaigazgatókká [...]*

Kanizsa egyik hírlapja, a Zalai Közlöny október 6-án közölte a helyi hírek között: *Bolyay Dénes karánsebesi kir. törvényszéki irodatiszt neveztetett ki irodaigazgatóvá a nagy-kanizsai kir. törvényszékhez.*

Bolyai Dénes tizenkét és fél évig élt Nagykanizsán családjával: második feleségével, első házasságából született Mária, és második házasságából született Malvin leányával. Legidősebb, első házasságából származó, akkoriban már tízes évei közepén járó fia, Farkas egy bizonytalan forrás szerint Erdélyben maradt. Kisebbik lányának neve az akkori, sajnos nagyon hiányosan fennmaradt iskolai évkönyvek közül felbukkant a Népiskola 1888/89-es kiadványában, mint a Petőfi utcai népiskola 3. osztályos, jeles rendű tanulója.⁷

6. Kocsis Katalin (az egyik szerző) felvétele

7. A Nagy-Kanizsai községi Nép- és Felső Népiskolák növendékeinek Név- és Érdemsorozata az 1888-89. tanévről. Közli: Németh Ignác. Nagy-Kanizsa, 1889.

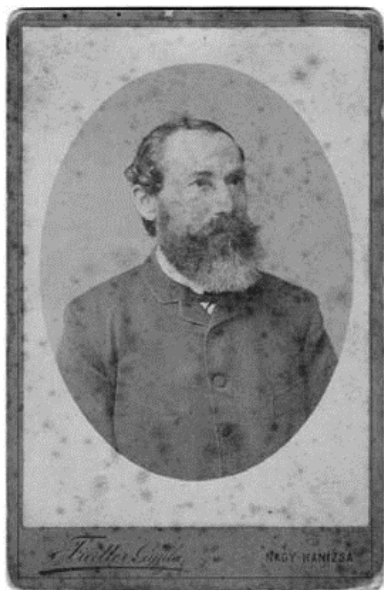
Mária nevére egyik iskolai évkönyvben sem találunk rá, pedig a család Kanizsára költözésekor 11-12 éves volt, kellett, hogy tanuljon valahol a következő években.

Igaz, ezek az iskolai dokumentumok meglehetősen hiányosan maradtak az utókorra, de ha több évig járt iskolába, azért lehetett volna olyan évkönyvre akadni, amelyben szerepel.

Viszont éppen a kérdéses években, 1885 és 1889 között működött Kanizsán özvegy vezekényi Horváth Lilla leánynevelő intézete (az ő növendékeinek névsorát nem ismerjük), elképzelhető, hogy a nagyocská lány, aki aztán 1890-ben férjhez is ment, néhány évig ott nevelkedett.

A család csendesesen élt Kanizsán, ugyanis Dénes neve összesen egyszer fordult elő a helyi sajtóban egy munkahelyi jótékonysági gyűjtés keretében. Nem találtuk nevét vagy felesége nevét a hírlapokban akkori rendszeresen közölt, a korabeli társas összejövetelek vendégeit rögzítő listákon, nem volt tagja például a már akkor létező dalárdának vagy más egyesületnek. Mivel gyökértelenül érkezett a városba, nem tudható, tudott-e kialakítani baráti kapcsolatokat.

Ezen a téren egyetlen kapaszkodója a kutatónak Mária leánya nagykanizsai esküvője 1890-ben, ahol mindkét tanú (érdekes módon a kanizsai születésű, kézműves/kereskedő családból származó vőlegényé is) Dénes hivatali kollégája volt. Talán velük, Gózonny Sándor törvényszéki telekkönyvvezetővel és Wiener Ferenc törvényszéki aljegyzővel közvetlenebb barátságban lehetett, ha őket kérte erre a fontos családi eseményre.

Dénes kanizsai éveirez még egy igazán fontos dokumentum kapcsolódik: egy fénykép, amelyet Fiedler Gyula (1833–1897) helyi fényképész készített. Bár a nagykanizsai Thúry György Múzeumnak vannak eredeti Fiedler-fényképei, ez nincs közöttük. A Bolyai-kutatás számára ismert volt a kép, szerepel például Ács Tibor (1931–2021) hadtörténész, Bolyai-kutató egyik 2010-ben megjelent munkájában is. A fénykép nehezen kibetűzhető felirataira (Fiedler Gyula, Nagy-Kanizsa) azonban valószínűleg mi figyeltünk fel először.

Bolyai Dénes Nagy-Kanizsán⁸

A fényképész 1882 és 1890 között működött Kanizsán, rövidebb ideig, mint amennyi ideig Dénes itt lakott, ez egy kicsit csökkenti készítésének időhatárait. Fiedler Gyula kanizsai tevékenységét Kunics Zsuzsa történész kutatta. Megállapításai szerint a több európai városban tapasztalatot szerzett Fiedler 1882 nyarán nyitotta meg műtermét Nagykanizsán, a Városház (ma Ady) utca 6. alatt. Korábban a német császári és királyi udvari fényképészeti műterem munkatársa volt Nizzában, majd Bad Ems, Graz, Milánó, Jéna, Bécs *elsőrangú* műtermeiben dolgozott.

Az 1882-től a helyi lapban közölt hirdetéseiben Nagykanizsán többfajta fényképet kínált, melyek *tisztán, elegánsan készíttetnek el* minden időben, bármely órában. Valószínűleg 1892-ben költözött el a városból; tevékenységét Zágrábban folytatta, ott hunyt el 1897-ben.⁹

8. Fotó: Fiedler Gyula. (A budapesti MTAK Kézirattár engedélyével.)

9. Kunics Zsuzsa: E heti fényírónk: Fiedler Gyula. Thúry György Múzeum. Letöltés dátuma: 2021.10.24. <https://m.facebook.com/tgymuzeum/posts/1743111269160194>

Az ovális alakú mellkép Dénest 45–53 éves kora között ábrázolja. Ez legkorábbi ismert fényképe; további képei – egyedül, illetve családjával – már 70 éves kora körül és után készültek. Családi és kortársi emlékezet szerint Dénes rendkívüli módon hasonlított édesapjára, akiről hiteles ábrázolás nem maradt fenn. Így a javakorabeli Dénest megörökítő kanizsai fénykép kiemelkedő jelentőségű azért is, mert az 57 éves korában elhunyt Bolyai Jánost élete utolsó évtizedében – amikor már ő is szakállat viselt – hasonlóan láthatták kortársai, mint mi ezen a képen a fiát.

Bolyai Jánosról a maga korában készültek képek, csak sajnos megsemmisültek, elvesztek. Bolyai Farkas 1821. október 10-én kelt levelében ezt írta Jánosnak Bécsbe, az utolsó napokról, amikor Benkő Zsuzsanna, Bolyai János édesanyja Domáldra kíváncszott: *„Ott ebédeltünk a vízesésnél a köaszton; kitettem a te bécsi képedet is, hogy hárman legyünk.”*

Ez a bizonyos *bécsi kép* sok fejtörést okozott és okoz ma is a Bolyai-kutatóknak. Egy halvány reménysugarat adhat, hogy talán ez megmaradhatott. Mert ez nem lehet az a kép, amit János, amint az ismeretes, egyszer dühében szétkasabolta kardjával: *Egész katonai ingénieurs-hadnagyj teljes parádében levett melyképemet is bizonyos atyámtoli méltatlanság s arra következtet méltatlankodás következtében összeszaggattam, annyira nem vágytam az afféle, mások által vadásztatni szokott külső halhatatlanságot, minden affélét semminek nézván.*

Mivel Bolyai János 1823 szeptemberében kapta meg az alhadnagyi rangot, így nyilván az előbbi 1821-es levélben emlegetett *bécsi kép* nem lehet azonos a szétkasabolttal, de nem tudjuk mi lett vele. Farkas később beszámolt barátjának, Léczfalvi Bodor Pálnak arról, hogy a képet János édesanyjának a képe alá szegezte, és mintegy oltárnál ott ő sokszor könyvekkel áldozott. De hogy később mi lett ezzel a képpel, nem tudjuk.

Van olyan hír is, hogy talán volt egy porcelánra festett képe is Jánosnak (más forrás szerint Dénesnek), de azzal meg Dénes gyerekei játszottak és tették a képet felismerhetetlenné. Az MTAK Bolyai-gyűjteményének iratai között az is olvasható, hogy amikor Bolyai Dénes áthelyezése miatt Déváról Karánsebesre utazott, a családi képeket tartalmazó csomagot a

vonaton felejtette, benne Bolyai Jánosnak egy dagerrotyp felvételével. Ha igaz ez a híradás, szintén nagy szerencsétlenséget jelent a Bolyai-arckép problematika megfejtése irányában. Annak a fiatal fiúnak az arcképe, amelyet sokszor láthatunk bélyegen, lexikonokban, de még akadémiai kiadványokban is a mai napig, valószínűleg nem Bolyai Jánost ábrázolja. Így aztán leghitelesebb még a marosvásárhelyi Kultúrpalota Bolyai János domborműve, illetve János arcának elképzeléséhez eligazítást nyújthat fiának, Dénesnek arcképe, különösen az előbb említett Nagy-Kanizsán készült portré, hiszen Dénes és más is megerősítette, hogy nagyon hasonlított az édesapjára.

Dénes életében a mindennapi szorgos munkával eltöltött nagykanizsai hosszú évtized nagy családi eseménye nyilvánvalóan Mária leánya férjhezmenetele volt 1890-ben. Lánya révén Kanizsán lett háromszoros nagyapa. 1894 februárjában, közvetlenül harmadik unokája megszületése után visszahelyezték régi pátriájába, azon belül Gyulafehérvárra. Ott is a törvényszéki iroda irodavezetője lett, s az is maradt 1903-ig, nyugdíjba vonulásáig.

További életét is érdemes röviden követni, ugyanis lesz még érdekes kanizsai következménye. 1903-ban, 66 éves korában, nyugdíjazásának évében – miután 1897-ben második feleségét is elvesztette – Gyulafehérváron harmadszor is megnősült. Felesége, a fiatal Lőrincz Aranka 1907-ben kisfiúval ajándékozta meg, aki a János nevet kapta – ő lesz majd a következő kapocs Nagykanizsához.

Utolsó gyermeke tehát nagyapja, a nagy matematikus után kapta nevét. Ebben talán az is benne van, hogy erre az időre gyökeres változás történt Bolyai János utókorában. Külföldi érdeklődés hatására egyre jobban kezdtek rádöbbenni idehaza is, hogy mit jelentett Bolyai János a tudományok egyetemes történetében. Ekkor született az az elhatározás is, hogy Marosvásárhelyen Bolyai Farkast és Bolyai Jánost, az apát és a fiút egymás mellé temessék. Az exhumálásra 1911. június 7-én került sor, amelyen a család részéről a 74 éves Bolyai Dénes is megjelent. A kihantolási jegyzőkönyvből is tudjuk, hogy az azonosításban nagy szerepet kap-

tak a Bolyai Dénes által említett adatok, a sírhely, Bolyai János uniformjának darabjai, a ruhafoszlányok és az egyenruhagombok. Ezek alapján tudták kétségtelenül megállapítani, hogy a kiásott maradványok valóban Bolyai János tetemével azonosak.

Ekkor támadt az a gondolat is, hogy Bolyai Dénessel készítsenek egy fonográf hangfelvételt. Ezen a felvételen arról beszélt, hogy ő *szakasztott mása* az édesapjának és ezt akkor más is megerősítette.

Nevem: Bolyai Dénes, 72 esztendő vagyok, 3 éves ez a legkisebb fiam, a legnagyobb, az első feleségemtől való, már 46 esztendő; unokáim is 20 esztendőt haladtak már, dédunokám is nagyon. – Jól emlékezem apám uramra, szakasztott mása vagyok neki, tudom, hogy nagy muzsikuss volt, Paganini kótákat is játszott, veszedelmes vívó is volt, aki tizenhét esztendő fejével ment a bécsújhelyi zseni-akadémiára (hadmérnökkari tanfolyam), osztán volt olyan nap, hogy tíz párbaja is volt, ahol 4 tisztet is levágott. 21 éves korában hadnagy, 22-re főhadnagy, 24 esztendőre kapitány lett, aztán nyugalmazták.

Szilágyi Sándor (1865–1935) marosvásárhelyi orvosnak köszönhető, hogy akkoriban ez a felvétel elkészült, aki nemcsak hangban, de képekben is megörökítette Bolyai Dénest. Az eredeti hangfelvétel holléte jelenleg ismeretlen.

ben is megörökítette Bolyai Dénest. Az eredeti hangfelvétel holléte jelenleg ismeretlen.

Néhány évvel ezelőtt Oniga Erika, a Maros Megyei Múzeum művészettörténésze megtalálta Szilágyi doktor fényképhagyatékát (több mint 4.000 felvételt) a Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatalában. Így nem egészen elképzelhetetlen, hogy esetleg ez a fonográf felvétel is még lappanghat valahol.

Bolyai Dénes fényképe a Magyar Királyi Államvasutak féláru jegy váltására jogosító igazolványából (Morvay György hagyatékából)

Bolyai Dénes harmadik feleségével Lőrincz Arankával és közös gyermekükkel Jánossal. (A budapesti MTAK Kézirattár engedélyével.)

Bolyai Dénes, János elsőszülött fia 1913. szeptember 21-én Gyulafehérváron hunyt el, az ottani temetőben nyugszik. A *Budapesti Hírlap* az alábbiakat közölte szeptember 21-i számában (a Bolyai név akkoriban előfordult hosszú magánhangzóval is):

Bolyai János fia meghalt. Bolyai Bolyai Dénes, nyugalmazott törvénytudományi irodaigazgató 77 éves korában Gyulafehérvárott meghalt. Az elhunyt a magyar tudományos-

ság büszkeségének, Bolyai Jánosnak fia volt. Farkasnak pedig unokája. Dénes nem örökölte atyjának és nagyatyjának hajlamát s az exakt matematika művelése helyett sokkal mozgalmasabb pályát választott, beállott katonának és vitézül végigharcolta az 1859-iki olasz és 1866-iki porosz hadjáratot. Apától ha nem is örökölte azok óriás tehetségét, de örökölte jellemüket és magyar érzésüket. Halála nagy részvétet keltett. Temetése szeptember 23-án volt.

A kanizsai Bolyaiak

Bolyai Mária, Bolyai Dénes leánya 1881-ben apjával került Nagykanizsára. Itt kötött házasságot egy nagykanizsai születésű fiatalemberrel, itt születtek gyermekei és itt hunyt el. Nézzük kicsit részletesebben Nagykanizsa előtti és itteni életét – bár a források sajnos az ő esetében is nagyon szűkösek.

1890. október 6.	Völög. Mouyass.	Saly László, völög. kalácsos	szü. 1869. október 6.	18	90.	Saly László, völög. kalácsos	Saly László, völög. kalácsos	Saly László, völög. kalácsos	Saly László, völög. kalácsos
---------------------	--------------------	---------------------------------	--------------------------	----	-----	---------------------------------	---------------------------------	---------------------------------	---------------------------------

Házassági anyakönyv Saly László mézeskalácsos és Bolyai Mari házasságkötéséről (1890. október 6.).

1920. október 5.	A születés helye	A születés idője	A születés helye	A születés idője	A születés helye	A születés idője	A születés helye	A születés idője	A születés helye	A születés idője
1920. október 5.	1920. október 5.	1920. október 5.	1920. október 5.	1920. október 5.	1920. október 5.	1920. október 5.	1920. október 5.	1920. október 5.	1920. október 5.	1920. október 5.

Anyakönyvi bejegyzés Saly Lászlóné bolyai Bolyai Mária haláláról (1920. október 5.).

Mária apja első házasságából született Marosvásárhelyen. Születésének évében van egy kis bizonytalanság. A Bolyai szakirodalomban két évszám is felmerül: 1869 és 1873. Egy ideig az 1873 látszott valószínűbbnek, amelyet egy kései leszármazott, Bolyai Gáspár rögzített. Szerinte Dénes 1869-ben nősült, 1870-ben született fia, Farkas és 1873-ban leánya, Mária. Közvetlenebb és időben közelebbi rokon viszont azt mondja,¹⁰ hogy Mária 1869-ben született (hónapot, napot nem említ). Ezt támasztja alá az 1920. október 6-án kelt nagykanizsai halotti anyakönyv bejegyzése is, amely 50 évesnek mondja (ha ez pontos, akkor 1869. október 6. és december 31. között kellett születnie). Van Máriának még egy kanizsai okirata, a házasságkötésének bejegyzése is, ami szerint 1890-ben 25 éves volt. Akkor viszont 1865-ben kellett születnie... De ez még a nem túl pontos felekezeti anyakönyvezés korszaka. A vőlegény egészen bizonyosan 25 éves volt, mint ott szerepel, míg a menyasszony nevéhez tévedésből írhatták ugyanazt a számot; így ez az okmány Mária életkora szempontjából nem mérvadó. Születési helyeként ezekben az anyakönyvekben Marosvásárhely szerepel, ami igaz lehet (mindkét említett leszármazott ezt nevezte meg), így az ottani anyakönyvek dönthetnék el a kérdést, és megtudhatnánk születésének pontos napját is.

10. Dániel Gáborné levélbeli közlése, amelyben megírta, hogy 2001-ben Végh Attilától (1924–2006), Bolyai Mária unokájától kapta az adatokat.

Mellette Déva, Karánsebes (sőt még Gyulafehérvár) református anyakönyveinek átnézése is fontos lenne, belőlük pontosítani lehetne Dénes egész családjának történetét.

Saly Lászlóné Bolyai Mária fotója (A budapesti MTAK Kézirattár engedélyével.)

Mária kicsi lány korában elvesztette édesanyját, majd apja újra megnősült és egy húga született. 1881-ben, a Nagykanizsára költözés évében 11–12 éves lehetett. Mint említettük, nem találkoz-

tunk nevével a hiányosan fennmaradt kanizsai iskolai értesítőkből, ezért feltételezzük, hogy helyi leánynevelő intézetben tanulhatott (mivel tudjuk, hogy szülei a kis Malvint járatták iskolába, így valószínűleg Mária neveléséről is gondoskodtak valamilyen formában). A legközelebbi dátum, amit ismerünk életéből, 1890. október 6. Ekkor kötött házasságot a nagykanizsai Saly Lászlóval. A római katolikus Saly családban négy fiú nevelkedett, valamennyien Nagykanizsán születtek: Kálmán (1864), László (1865), Gábor (1867) és Béla (1868). Figyelemre méltó, hogy mind a négyüknek az a tekintélyes és gazdag Tárnok Alajos (1796–1882) volt a kereszta, aki a korszak szinte minden fontos városi ügyében szerepet vállalt: alapítója és első igazgatója volt a Nagykanizsai Takarékpénztárnak, valamint Somogy, Vas és Zala megyék táblabírájaként is működött.

A nagykanizsai Csengery utca 78/B számú ház, ahol Bolyai Mária lakott. (Kocsis Katalin fotója)

Az apa, Saly Kálmán mézeskalácsos volt (már gyermekei születési anyakönyvében is *bábosként* említik); fiai közül László bizonyosan követte a mesterségben, mert nála is ezt a foglalkozást látjuk bejegyezve a házassági anyakönyvben – bár ő néhány év múlva már a vasút alkalmazásában dolgozott.

A református Mária tehát római katolikus fiatalemberrel kötötte össze az életét. A szertartást 1890. október 6-án a református imaházban tartották. Akkor még nagyon ifjú volt a nagykanizsai református gyülekezet; templom hiányában a mai Arany János utca 9. számú, azóta erősen átalakított házban bérelt helyiségeket imateremnek és a lelkész lakásának,¹¹ itt került sor Mária esküvőjére. A későbbiekben leányának születését a református, két fiát pedig a római katolikus anyakönyvbe jegyezték be.

Az anyakönyvben olvashatjuk, hogy a házasságkötést *háromszor hirdetvék*. Máriának bizony izgulnia kellett, hogy időben sor kerülhessen rá, ugyanis mint ugyanabban az anyakönyvben megtalálható, két hét múlva, 1890. október 22-én *Gizella Therézia* nevű lánya született. A nagykanizsai anyakönyvek szerint Mária még két fiúnak adott életet: 1892. március 8-án megszületett Saly Kálmán György, majd 1894. január 27-én Saly István Rudolf. A két fiút római katolikusnak keresztelték apjuk után.

Bolyai Gáspár említ még egy leányt Mária házasságából, akit szerinte Saly Magdolnának hívtak, asszonyneve Mile Pálné. Ha az állami anyakönyvezés bevezetése előtt született, akkor leányként bizonyosan református lett volna, de nagykanizsai anyakönyvükben nem szerepel. Születhetett később, 1895 után, egyelőre azonban az állami anyakönyvezésben nem akadtunk nyomára. Igaz, Mária nagyon fiatal (még 1900-ban is csak 31 éves), születhetett gyermeke jóval később is.

1894 őszén Mária apját visszahelyezték Erdélybe, Gyulafehérvárra, míg az ekkorra háromgyermekes asszony Nagykanizsán maradt családjával. Elképzelhető, hogy soha többé nem látta apját, nevelőanyját és húgát, csak levélben tartották a kapcsolatot.¹²

11. Kádár Lajos: A nagykanizsai református egyház története, Nagykanizsa, 1931.

12. MTAK Kézirattár Bolyai-gyűjtemény, K 26/42 Bolyai Dénes levele Saly Lászlóné, Bolyai Máriának, Gyulafehérvár, 1903.

Nyilvánvalóan tudhatott a távolban történt főbb családi eseményekről, nevelőanyja haláláról, apja harmadik házasságkötéséről és féltestvére születéséről – akkor ő már harmincas éveinek második felében járt...

Sajnos, Mária életéről semmi egyebet nem tudunk, róla sem szólt semmilyen hír a helyi újságokban, nem említették nevét. Annyi ismert, hogy Gizella lánya a Kinizsi utca 24. alatt született. Hogy az még Dénes lakása volt, vagy már férje révén Mária új otthona, nem lehet tudni. Mindenestre a ház közel található Dénes főtéri munkahelyéhez, ezért gondolhatunk arra, hogy a házaspár talán a fiatalasszony családi otthonában kezdett új életet. A Kinizsi utca, de a régi folyamatos házszámok látszanak két fia születésének bejegyzésében is, amikor még Dénes Kanizsán dolgozott; együtt lakhattak az ő visszahelyezéséig. Mária későbbi lakhelyeként a Csengery út 78/B számú ház került elő: ez a cím szerepel halála, majd Kálmán fia (1921) és Gizella lánya (1922) házasságkötésének bejegyzésében is. Ebbe a városközponttól távoli, a vasútállomáshoz viszont közelebb eső lakóházba a férj munkahelye miatt költözhetek.

Mária 1920. október 5-én, délelőtt fél 10-kor hunyt el Csengery úti otthonában. Másnap lett volna 30. házassági évfordulója... Az anyakönyvi bejegyzés szerint a halál oka *szervi szívbjaj*, míg a családi emlékezet szerint¹³ spanyolnáthában halt meg. Elképzelhető, hogy e két betegség együttesen okozta halálát, mert akkoriban, az első világháború után valóban erős spanyolnátha-járvány volt. Református szertartással helyezték örök nyugalomra a nagykanizsai köztemetőben. Sírja már nincs meg, helye sem tudott, mert a temetőnek abból az évből sajnos nincsenek meg a nyilvántartásai.

Temetése után, 1920. október 8-i számában megemlékezett Máriáról Nagykanizsa meghatározó hírlapja, a *Zalai Közlöny*. A korabeli újságíró sajnos semmi érdemlegeset nem írt személyéről; sorai közül legfeljebb

13. Dániel Gáborné közlése

annyi olvasható ki, hogy valóban csendesen élhetett, mert *Kanizsa lakói-
nak legnagyobb része nem is tudta, hogy a világhírű székel-magyar
matematikusnak, Bolyai Jánosnak, a "Tentamen" halhatatlan szerzőjének egyik
unokája egész a legutóbbi napokig e városban élt.*

Azonban már ez a mondat is hagy maga után kívánnivalót: az újságíró
bizonyára *Appendixet* akart írni, így szoktak hivatkozni Bolyai János híres
munkájára, a *Scientia Spatii*-ra, ami édesapjának, Bolyai Farkasnak a
Tentamen című műve függelékeként jelent meg. A cikk többi része már
nem is Máriáról, hanem halálának apropóján nagyapjáról és dédapjáról
szól. Jánost ugyan *világhírű*ként s apját is *matematikus univerzális zseni-*
ként aposztrofálja, azonban az egész cikk egy ferdítésekkel teli, szenzá-
cióhajhász, a valóságot éppen csak nyomaiban tartalmazó rövid eszme-
futtatás a két nagy Bolyai életéről. Pedig az újságíró még készült is,
ugyanis forrásként egy, a marosvásárhelyi Teleki Tékában található, kö-
zelebből nem megnevezett, a Bolyaiakról szóló életrajzot említ...

Mária férjének, Saly Lászlónak sorsát sem ismerjük pontosan. Felesége
halálakor még bizonyosan életben volt. Lánya, a már idős Végh Ödönne
Saly Gizella egy vele készült beszélgetésben annyit említ, hogy 1945-ben
halt meg; ám Nagykanizsán bizonyosan nem, nem szerepel az akkori
anyakönyvben.

A következő nagykanizsai nemzedékek

Mária gyermekei az ő halála után kötöttek házasságot. Elsőnek az ak-
kor 29 éves, vasúti távirásként dolgozó Kálmán fia a szomszéd Kisko-
máromból származó Marton Máriával. 33 éves Gizella lánya 1922-ben
ment férjhez Végh Ödön postatiszthez. Mindkét esküvőre Nagykanizsán
került sor, az anyakönyvi bejegyzéseket megtaláltuk. István fia születési
anyakönyvébe utólag jegyezték be, hogy 1947. október 11-én a Szent Vin-
céről elnevezett ferencvárosi plébánián kötött házasságot Heckenast Klá-
rával.

Közülük a férjével később Pécsre elköltözött Gizella az, akiről rendelkezünk információkkal. Pécsi otthonukban féltve őriztek Bolyai-relikviákat, így például Bolyai János koporsójának üvegurnába zárt, szüette darabját és az *Appendix* egy nyomtatott példányát. Két fia, Saly Kálmán és István életéről, utódairól jelenleg nem tudunk semmit. Legalább nagy vonalakban érdemes lenne tovább kutatni őket, hiszen ők és utódaik is Bolyai Farkas és János egyeneságú leszármazottai.

Egy másik Bolyai-ág, kanizsai kapcsolattal

A Bolyaiak nagykanizsai története Máriával és utódaival még nem zárult le, van további érdekes folytatás. Ennek áttekintésében vissza kell mennünk ismét Bolyai Déneshez. Érintettük már, hogy ő Kanizsáról több mint tizenkét év után, 1894-ben visszakerült Gyulafehérvárra. Ott ment nyugdíjba 1903-ban. Mivel második feleségét is elveszítette, ugyanabban az évben harmadszor is megnősült, feleségül vette Lőrincz Arankát, és 1907-ben, 70 éves korában megszületett legfiatalabb gyermeke, Bolyai János (1907–1971).

Bolyai János volt könyvkötőinas, kereskedelmi és asztalostanuló a romániai Harasztoson, majd 1929 átjött Magyarországra. Egy évig munka nélkül, csomagokat cipelt Budapesten a Nagyvásárcsarnokban, zsákolt, szemet hordott, követ rakott ki a dunai uszályokról. Egyszer beajánlották Fejér Lipót (1880–1959) világhírű matematikushoz, aki amikor meglátta a lakásának ajtaján szerényen bekopogtatott Bolyai-unokát, megölelte, megcsókolta és rögtön zsebébe dugott 100 pengőt, majd levelet írt a Műegyetem rektorának. Így kapott aztán menzajegyeket, de még ezután is sokáig nyomortanyán lakott, évtizedekig egy rend ruhája volt. Mikor egy újságíró már-már kultúrbotrányt emlegetett, a Székesfővárosi Elektromos Művek vette fel tisztviselőnek, órabéres írnok lett. Feleségével, Taraba Magdonával továbbra is meglehetősen szűkös körülmények között éltek Budapesten. 1935-ben amikor a Nemzeti Színház bemutatta Miklós Jenő (1878–1934) *A Bolyaiak* című darabját, szerencsére ingyen páholyjegyet kaptak, miután közölték az igazgatósággal, hogy szerény

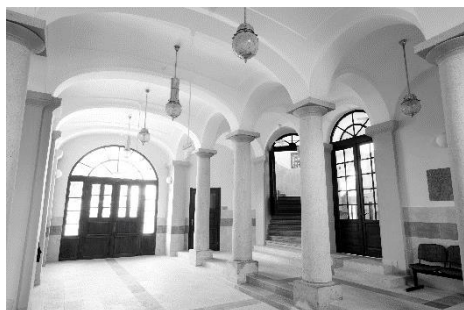
anyagi körülményeik nem engedik meg, hogy színházjegyet vásároljanak. A *Kis Újság* október 11-én megjelent száma hírt adott az előadásról is, a lapnak Bolyai János is nyilatkozott: *Én 1929-ben menekültem el Erdélyből, amikor be akartak sorozni a román tengerészethez. Nem is tudtam befejezni a tanulmányaimat, mert nagyon szegény voltam. Szeretnék tanulni, szeretnék emberi életet élni, de manapság lakásom se lesz. Huszonhat pengő a szobám havi bére, de azt se tudom fizetni és most kilakoltatás előtt állok. ... – És ami a legjobban elszomorít, nem tudom folytatni a Bolyaiak nemzettségét. Volt ugyan egy kisfiam, aki egy évvel ezelőtt meghalt. ... Biztosra vettük, hogy benne folytatódik a nagy Bolyaiak lángesze. Legnagyobb vágyunk, hogy a Bolyai-családnak magva ne szakadjon, de heti 27 pengős fizetés mellett, ez sajnos lehetetlen...*

Szerencsére azért nem szakadt meg a Bolyai-nemzetség. János további lakóhelyeit ugyan nem ismerjük pontosan, de annyi bizonyos, hogy Zala megyébe került, ugyanis 1945. július 31-én Zalaegerszezen született János nevű fia, majd 1947. szeptember 22-én Nagykanizsán jött világra Csaba. Az akkori anyakönyvek sajnos nem kutathatók, így nem látjuk, hogy vajon a szülőknek állandó lakhelye volt-e abban az időben Zalaegerszeg majd Nagykanizsa – de az így is teljesen bizonyos, hogy van még Nagykanizsához születése révén kötődő Bolyai: Bolyai Csaba, aki ráadásul mint férfiági leszármazott, a nagy matematikus dédunokája, a híres vezetéknevet is viseli. Bolyai János később Edelénybe került, ott hunyt el 1971-ben.

Bolyai János emlékezete Nagykanizsán

Bolyai János nevét ma utca és általános iskola őrzi Nagykanizsán. Mindkettő az 1991. március 18-án tartott városi közgyűlésen kapta nevét.

Bolyai utca. A Bolyai utca az északi városrészben, a Dózsa György utcai egykori laktanyával szemben nyílik a Vörösmarty utca felé. Korábban a honvédtiszt Karkecz Károly nevét viselte, aki 1956. november 4-én a Kádár-kormány védelmében Nagykanizsán vesztette életét.

Bolyai János Általános Iskola
(A főbejárati aula képe az iskola honlapjáról)

Az iskola, mint már érintettük, az egykori Szabadság téri Általános Iskola. Neve mindenképpen megváltozott volna a rendszerváltás után, hiszen a Szabadság tér visszakapta régi nevét, Erzsébet tér lett. Azzal, hogy az intézmény egy konkrét személyt választott névadóul, és éppen Bolyai Jánost, pedagógiai irányultságát juttatta kifejezésre, amely szerint egyik legfontosabb területe a matematika oktatása. (A névre a szakmunkásképző iskola is pályázott, amely aztán Széchenyi István nevét kapta.)

Az ünnepélyes névadót október 21-én tartották a Hevesi Sándor Művelődési Központban. A vendég Bodor Pál (1930–2017) erdélyi író érdekes-séggént elmondta, hogy Bolyai Farkas szívbéli barátja, Léczfalvi Bodor Pál az ő ükapja volt, levelezésük máig a Bolyai-irodalom alapanyaga. *Talán nem is önök hívtak meg, hanem ükapám parancsolt rám, hogy mondjam el: a magyarságnak elsősorban versenyképességének növelésére van szüksége, szellemi, erkölcsi, lelki állóképességre – fogalmazott a szónok.*¹⁴

Ezen a napon avatták fel az iskola előcsarnokában a névadó vörösmárvány emléktábláját. Felirata: „A semmiből egy új, más világot teremtettem” Bolyai János 1802–1860. „Nagy matematikus volt, az elsők között is első”. Állíttatta a hálás utókor nevében a Bolyai János Általános Iskola tanulóifjúsága és tantestülete 1991.

Az iskola névfelvételében bizonyosan nem játszott szerepet a Bolyaiak nagykanizsai jelenléte, ugyanis erről akkor, sőt, azóta, három évtized elteltével se nagyon tud, tudott senki a városban.

14. Iskolai névadó Nagykanizsán, Zalai Hírlap, 1991. október 22. Marton Györgyi tudósítása

Mindössze a Barbarits-féle 1929-es *Nagykanizsa* monográfiában található eldugva egyetlen mondat (nyilván a Bolyai Mária halála után megjelent *Zalai Közlöny*-cikk alapján) arról, hogy élt Nagykanizsán egy Bolyai-unoka. Amikor pedig most, kutatásunk során kiderült, hogy a nagy matematikus fia Dénes, azon kívül hogy több, mint egy évtizeden át Kanizsán élt, mintegy négy éven keresztül naponta ennek az iskolának az épületébe járt dolgozni, igazán elámultunk a szerencsés konstelláción!

A hűség jeleként, a névadó emlékezetére minden tanév őszén városi matematikaversenyt hirdet az iskola – olvashatjuk Lendvai Anna kiváló, az iskola történetét feldolgozó, 2002-ben megjelent tanulmányában. Azóta a verseny napja, a Bolyai Nap Bolyai Hét-té bővült és rendkívül változatos gyermekprogramok zajlanak a kultúra, tudomány, a sport és az egészségnevelés köré szervezve.

Ősze András: A két Bolyai.

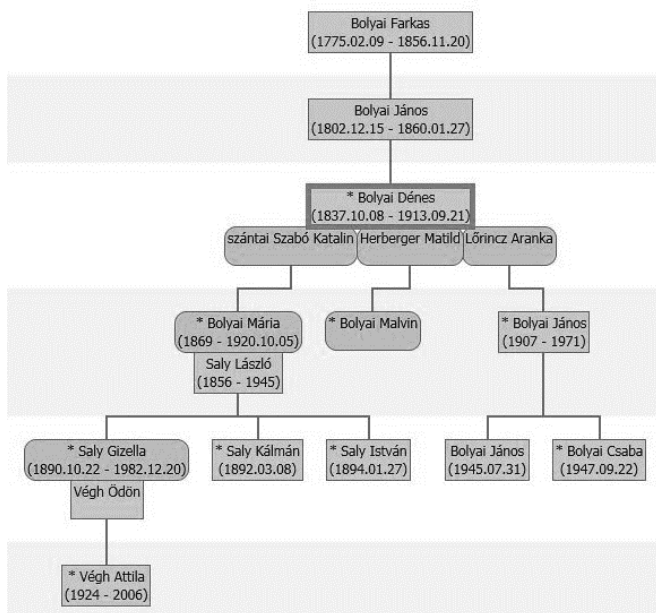
Végezetül, a Nagykanizsán született és tanult Ösze András (1909–1995) *A két Bolyai* című szobrát szeretnénk megmutatni.

Ősze András *A két Bolyai* című szobra (1944) a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár Bolyai Múzeumának gyűjteményében. Méretei: a talapzat 39 cm, a szobor: 29 cm, (Fotó: Kovács-G György (2019)).

Alkotója tanult Budapesten, Rómában, majd 1949-ben Brazíliában telepedett le. 1959-től az Egyesült Államokban, 1962-1964 között pedig Peruban élt. 1981-ben Floridába költözött, ahol főleg festéssel foglalkozott. Az 1986-ban felállított Teljes öröm című alkotása Nagykanizsán a Hevesi Sándor Művelődési Központ mellett látható.

Marosvásárhely városi vezetősége 1943-ban pályázatot írt ki a két Bolyai szobrának elkészítésére.

Ősze évek óta foglalkozott egy ilyen szobor tervével és amikor hírt vett a zártkörű pályázatnak, maga is szeretett volna ezen részt venni. Készített egy életnagyságú kompozíciót gipszből és elkészült egy kisebb változata is bronzból. Ez utóbbit harminc évvel később a művész a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtárnak ajándékozta, a Bolyai-émlékszobában helyezték el. A 2010-es újrarendezés óta sajnos nincs kiállításon, jelenleg helyszűke miatt raktárban van. Tüskés Gábor Ősze-kötetében így jellemezte az alkotást: *Az apa jobbában kampósbot, a fiú mindkét kezével az Appendixet fogja. Az apa kissé oldalt fordul, tekintete a messzeségbe réved, a fiú maga elé néz. A két figura kapcsolata bensőséges, mégis mindkettő önálló egyéniség.*

Részlet a Bolyaiak családfájából. Csillaggal jelöltük azokat a leszármazottakat, akik szorosabban kötődtek Nagykanizsához.

Összefoglalás

Ebben a dolgozatban Bolyai János világhírű magyar matematikus Nagykanizsa városához is kötődő utódairól szoltunk. Sikerült több olyan adatra és következtetésre is jutnunk, amelyek eddig a Bolyai-kutatás és a nagykanizsai helytörténeti kutatások számára is ismeretlenek voltak. Ilyen például annak felismerése, hogy Bolyai János fia, Bolyai Dénes évenként keresztül abba az épületbe járt dolgozni, amelyet később – mondhatni véletlenül – éppen az édesapjáról neveztek el. Az anyakönyvi bejegyzések alapján sikerült beazonosítanunk és pontosítanunk több Bolyai-utód személyi adatát is. Habár Bolyai Dénes életében még sok a fehér folt, megpróbáltunk egy minden eddiginél részletesebb életrajzi áttekintést adni róla, ahogyan rámutattunk Nagy-Kanizsán Fiedler Gyula fényképésznek a Bolyai Dénesről készített képének unikális voltára is.

Irodalom

- Ács Tibor: *Másfél évszázada hunyt el Bolyai János. „A kapitány úr nints többé” – „katonai egyenruhában temették el volt”*, Bolyai János Honvéd Alapítvány, Budapest, 2010.
- Barbarits Lajos: *Nagykanizsa*. Magyar Városok Monográfiája IV, Budapest, 1929.
- Benkő Samu: *Bolyai János vallomásai*. Előszóval és függelékkal kiegészített negyedik kiadás, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2002. (1. kiadás: Bukarest, 1968)
- Bolyai-levelek* (Válogatta: Benkő Samu), Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2002.
- Bolyai Gáspár: *Kiegészítés a Bolyai-családfához*. (Írásbeli közlés.)
- Czeizel Endre: Bolyai János gyermekei és leszármazottai. In: Dr. Czeizel Endre: *Matematikusok, gének, rejtélyek*, Galenus Kiadó, Budapest, 2011.
- Dániel Gáborné: *“Az igazságot ... határtalanul szeretem”*. Annotált ajánló bibliográfia Bolyai Jánosról, Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola, Budapest, 1998.
- Dániel Gáborné: Bolyai János unokái és azok leszármazottai. In: *Egy halhatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas* (Összeállította: Gazda István), Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002. 44–46.
- Dávid Lajos: *A két Bolyai élete és munkássága*. 2. bővített kiadás, Sajtó alá rendezte: Gazda István és Dávid Péter, Gondolat, Budapest, 1979. (1. kiadás: Budapest, 1923)
- Fráter Jánosné: *A Bolyai-gyűjtemény (K 22–K 30)*, Magyar Tudományos Akadémia, Könyvtára, Budapest, 1968. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai 4.)
- Gulyás Károly: Milyen volt Bolyai János?, *Páztortűz*, 16. évf., 19. sz., 1930, 444–445.

- Kiss Elemér – Oláh-Gál Róbert: *Újabb fejezetek Bolyai János életművéből*, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Jedlik Ányos Társaság, Pannon Egyetem, Budapest–Veszprém, 2011.
- Kocsis Katalin: A Zöldfa szálló 1-4. *Kataliszt blogja*, 2019.08.15. (Letöltés dátuma: 2021.10.24) <http://kataliszt.blogspot.com/2019/08/a-zoldfa-szallo-4.html>
- Kocsis Katalin: *Nagykanizsa 100 zenei emlékhelye*, Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2009.
- Kunics Zsuzsa: Gabona piac – Főtér – Erzsébet királyné tér. A nagykanizsai Erzsébet tér kiépülése, története a dualizmus időszakában. In: *Zalai Múzeum* 18, Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 2009, 267–294.
- Lehota János: Nagykanizsa. In: *Nagykanizsa* (fotóalbum), Nagykanizsa, Polgármesteri Hivatal, 1992.
- Oláh Anna – Vofkori József: *Apa és fiú küzdelme a kórokkal*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2005.
- Oláh-Gál Róbert: A Bolyai-családfa, *Természet Világa* 124. évf., január, 1993, 40–41.
- Oláh-Gál Róbert: Bolyai János gyermekei. In: *Egy halhatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas* (Összeállította: Gazda István), Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002. 41–43.
- Oláh-Gál Róbert: A Bolyai-család története. In: *Bolyai-emlékkönyv*. Bolyai János születésének 200. évfordulójára (Az emlékkönyv szerkesztőbizottsága: Prékopa András, Kiss Elemér, Staar Gyula és Szenthe János), Vince Kiadó, Budapest, 2004, 47–71.
- Oláh-Gál Róbert: *A Bolyaiak a mindennapok sodrásában*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2016.
- Pongrácz P. Mária: Bolyai dédunokája, *Irodalmi Jelen*, II. évf. 13. szám, 2002. november, VI.
- Ráduly János: *Bolyai János és Kibédi Orbán Rozália*, Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2012.
- Dr. Rózsáné dr. Lendvai Anna: A Bolyai János Általános Iskola története. In: *A nagykanizsai Bolyai János Általános Iskola jubileumi évkönyve, 1952–2002*. Nagykanizsa, Bolyai János Általános Iskola, 2002. 6–47.
- Ruffy Péter: *Arcképek és történetek*, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 224–232.
- Sarlóska Vince Ernő: *Bolyai János házassága a köztudatban és a dokumentumok*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1961. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 23.)
- Szabó Péter Gábor: *Legtisztább boldogság*. Művelődéstörténeti kalandozás Bolyai Farkas és Bolyai János világában. Vekerdi László Bolyai-színművével és Dávid Lajos két matematikai kéziratával, Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, 2018. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 124.)
- Tüskés Gábor: *Ősze András*, Universitas Kiadó, Budapest, 1998.
- Weszeley Tibor: *Bolyai János. Az első kétszáz év*, Vince Kiadó, Budapest, 2002.